

УЛУҒБЕК ҲАМДАМНИНГ “ЯНГИ ИНСОН” ДОСТОНИДА ОЛОМОН ВА ИСТЕЪМОЛЧИЛИК ПСИХОЛОГИЯСИ МУАММОСИ

Бахриддинова Дилдора Бахриддиновна

Ўзбекистон Миллий университети катта ўқитувчиси, ф.ф.б.ф.д (PhD)

E-mail: dildora_bahriddinova@mail.ru

Норкулова Юлдуз Эркиновна

Ўзбекистон Миллий университети магистранти

E-mail: Yulduz-Erkinovna@mail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Улуғбек Ҳамдамнинг “Янги инсон” достони таҳлил этилган. Глобаллашув даврига келиб дунё миқёсида асрлар давомида шаклланган инсонга оид тушунчалар, ҳаёт моҳияти ҳақидаги анъанавий қарашлар тизими деформацияга учрай бошлади. “Янги инсон” достонида бугунги инсоннинг таври, руҳияти, кайфияти бадий таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: Достон, глобаллашув, янги инсон, истеъмолчилик психологияси, оломон, шахс муаммоси, талқин, психологизм.

THE PROBLEM OF CROWD AND CONSUMER PSYCHOLOGY IN ULUG‘BEK HAMDAM’S EPIC “YANGI INSAN”

ABSTRACT

This article analyzes the poem “Yangi inson” (New Man) by Ulugbek Hamdam. In the era of globalization, the system of ideas about man and the essence of life that had been formed over centuries began to deform throughout the world. The poem “Yangi Inson” presents an artistic analysis of the appearance, psyche, and mood of today’s man.

Keywords: Epic, globalization, new man, consumer psychology, crowd, personality problem, interpretation, psychologism.

КИРИШ

Бир пайтлар адабий жараённинг энг фаол жанри бўлган, бугун эса бу фаоллигини анчайин йўқотган достон жанрининг янги ва яхши намунаси сифатида Улуғбек Ҳамдамнинг “Янги инсон” достонини кўрсатиш мумкин. Адабиётнинг бош мавзуси инсон ва унинг тақдири масаласидир. Инсон –

табиатан англаб етиб бўлмас мураккаблик. Лекин бугунги даврга келиб, инсоннинг ҳолати, аъмоли ўзгарди. Улуғбек Ҳамдамнинг исмсиз қаҳрамони – Янги инсон ҳам шундай. Достонда янги инсоннинг миллати, ранги-рўйи тасвирланмаган. Бош қаҳрамон исмсиз. Унинг исмсизлиги қиёфасизлашаётган бугунги инсонга ишорадир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Асар давримизнинг маънавий эҳтиёжи ўлароқ дунёга келди. Унда бугунги инсоннинг қиёфаси, руҳий дунёси акс этган. Ижодкор “Янги инсон”га улкан ижтимоий вазифа юклайди. Бадиий асар яратилаётган пайтда ижодкор ўз ғоявий-бадиий нияти – концепциясини бош қаҳрамон воситасида юзага чиқаришга интилади. Уларда аксар ҳолларда, шахсияти етук инсон акс этади. “Янги инсон” да эса биз минг йиллар давомида тафаккуримизда муқимлашган яратувчан шахсни эмас, истеъмомличига айланган инсонни кўрамиз. Муаллиф инсоният йўлини яхлит ҳолда тасаввур этишга уринади. Асрий мезонлар, қадриятларни пучга чиқаришга уринаётган “Янги инсон” билан баҳсга киришади. Уни ўзгача ракурсда бадиий талқин этади. Шоир “Янги инсон” да одамзодни тобора ўз ўпқонига тортаётган, маҳв этишга уринаётган фожеалар гирдоби ва эртага ҳаммамнинг “янги инсон”га айланиш хавфи хусусида ёзади. Бугун дунёнинг манзараси, қиёфаси, инсонларнинг фикрлаш тарзи ўзгарган. Бугун идеаллар ўрнини истеъмомчилик кайфияти эгаллаган. Илгари руҳоният-маънавият билан боғлиқ жиҳатлар улуғланарди. Инсон моддий борлиқдан кўра идеал борлиққа кўпроқ ишонар, бу илоҳий-руҳий оламдан ўзига юпанч топарди. Кейинроқ инсонга руҳий мавжудот сифатида эмас, табиат фарзанди – биологик мавжудот сифатида қараш натижасида илоҳийлик, руҳий масалалар инкор қилинди. Айнан шу нуқтада башарият йўлини йўқотди. Анъанавий ахлоқ бугунги кун талабларига жавоб бермай қолди дея ҳисобловчи, диний эътиқоддан маҳрум, ўзини барча нарсага қодир зот билгувчи, руҳоният ва кўнгил масаласига бепарво, нафси амморанинг қулига айланган, роҳат-фароғатга муккасидан кетган Янги инсоннинг кайфияти, феъл-атвори муаллиф томонидан чуқур бадиий таҳлил этилади. Унинг фикрича, достон қаҳрамони башариятни тараққиёт сари эмас, балки жарлик, таназул сари судрайди. “Янги инсон” достонида таърифланган кимса – аксилқаҳрамон бўлиб, бу мени ижодкор сифатида яхшигина хушёр торттиради... Аммо достонда аксилқаҳрамон ўз ҳолига ташлаб қўйилган эмас. Аксилқаҳрамоннинг ёнида унга ва унга эргашганларга танбех бериб “бу йўлнинг давомида тубсиз жарлик бор” дея огоҳлантириб турувчи ровий образи бор”[1]. Адабиётшуносликда ишлатилувчи “аксилқаҳрамон” атамаси “асарда марказий ўрин тутиб, муаллиф концепциясини ифодалашда муҳим аҳамият касб этган, лекин ўзи қаҳрамонлик сифатларига эга бўлмаган қаҳрамон” [2] дир. “Янги

инсон”нинг аксилқахрамони ҳам шундай. У тана истаклари рух эҳтиёжларидан ғолиб келган кимса. Шоир фикрича, бугунги техноген цивилизация яратувчиликка эмас, истемолчилик психологиясига асосланган. Олмон психоаналитиги Э.Фромм истемолчига айланган инсоният ҳақида шундай деган эди: “Замонавий инсон мангу истемолчига айланди. У ичимликларни, овқатни, маърузаларни, томошаларни “қилқиллатиб” ютаверади, ҳамма нарса истемол қилинади”[3]. “Янги инсон”даги аксилқахрамон тасвир предметиға муносабатни англантишға хизмат қилади. Асарни баҳолаш жараёнида эстетик жиҳатлари билан бир қаторда ахлоқий вазифаларини ҳам кўздан қочирмаслик зарур. Шоир инсоннинг ҳозирги ҳолатини юксак идеаллар асосида баҳолашға интилади. Лекин муаллиф идеали билан Янги инсоннинг бугунги реал ҳолати ўртасидаги номувофиқлик бунга имкон бермайди. Бадий асарда ижодкор борлиқ олами ўзи кўролган, ўқувчиға кўрсатишни истаган тарзда гавдалантиради. Санъаткор образлар воситасида ўз идеалларини акс эттиришға ҳаракат қилади. Достондаги аксилқахрамон ҳам, аслида, ижодкорнинг идеалини акс эттиришға хизмат қилган.

НАТИЖАЛАР

Шоир реалликда биз илғамаган ҳолатларни кўради ва адабиётнинг мангу баҳси – инсон муаммосиға ўзгача ракурсда боқишға ҳаракат қилади. Инсоннинг ҳозирги ҳолати, дунёси, замон суръатиға мос равишда ўзгариб бораётган феъли хусусида мулоҳаза юритади. Достон бош концепцияси асосида моҳиятни излаш, ўзликни англамоқ истаги ётади. Бугунги талотўплар ичида бу нақадар, имконсиз экани, Янги инсоннинг ўз “мен”и ҳақида ўйламай қўйгани лирик қахрамонни изтиробға солади. Истемолчига айланган инсон ўз “мен”ини тафтиш қилишға эҳтиёжманд бўлмайди. У. Ҳамдам бу ҳолатни

унинг мияси учинчи минг йилликда
меъдасиға “шалоқ” этиб
ташлаб юборилди!...

тарзида ифода этади. Жамиятда моддият қадрият даражасиға кўтарилса, бу жамиятда мувозанат бузилади. Одамларда шаклланган истемолчилик психологияси маънавиятни қуйи ўринға тушириб қўяди. Бу чин инсонийликнинг моҳиятиға зид ҳолат. Бу фақат маънавият учунгина эмас, инсон руҳияти учун ҳам хавфли. Тофлер О. “Истемолчи ва ишлаб чиқарувчиға бўлиниш одам ички дунёсида ҳам ўзгаришға олиб келди – унинг шахсияти иккиға бўлиниб кетди. Жамият томонидан ишлаб чиқарувчи сифатида тарбия топган шахс айни чоқда ўзининг истемолчилик хусусиятини ҳам намоён этади”[4].

МУҲОКАМА

Инсондаги бўлиниш эса унинг рухий мувозанатини издан чиқаради. Инсондаги маънавий, рухий ҳимоя механизмининг емирилиши шахснинг фожеасини келтириб чиқаради. Чунки неча минг йиллардан буён мавжуд одамийлик гени онгу шуурининг қайсидир нуктасида қилаётган ишларининг ғайри инсонийлигини англариб туради. Шахс тимсолида жамиятнинг анъаналари, миллий ва маънавий қадриятлари намоён бўлади. Шахс структурасига хос шу хусусиятлардан бирортасининг йўқолиши шахснинг деградациялашувига (қиёфасизланишига – Д.Б.) га олиб келади. Шоир фикрича, Янги инсон муаммоларининг бош сабаби унинг кўнгилдан, ички дунёсидан узоқлашиб, дунё лаззатларига муккасидан кетишидир.

ХУЛОСА

Ўтган асрда халқимиз бошига уруш, қатағон, истибдод каби фожеалар кўланка солди. Бу фожеаларнинг бадали ҳам оғир бўлди. Лекин бугунги глобаллашув даврига келиб инсоният қаршисида унинг шахсиятига дахл қилувчи, анъана ва қадриятларга зарба берувчи муаммолар кўндаланг турибди. Бу муаммолар инсоният ақли ва руҳини аллалаб, тафаккурдан мосуво истеъмолчи оломонга айлантириши билан хавфлидир. “Янги инсон”да шоир ана шу фожеалар илдизига эътибор қаратади. Шоир наздида бугунги янги инсон истеъмолчи оломонга айланаётгани билан хавфлидир. У инсониятнинг ҳеч бир жонзот қодир бўлмаган тафаккур қилиш туйғусини истеъмолчилик туйғусига бой бериш арафасида турибди. Достонда шоир тобора истеъмолчига айланиб бораётган, қиёфасизлашаётган одамзод фожеасини ифода этган. Шоир одам фарзандларини шу тариқа манқуртлашиб, кимдир томонидан бошқарилишини истамайди. Бинобарин, унинг ғоялари умуминсонийдир. Бугунги глобаллашув дарвида маҳдудлик чегаралари емирилиб, муаммолар умуминсоний кўлам касб этиб бормоқда. Шу боис, достон қаҳрамони ҳам бирор миллатга эмас, бутун инсониятга дохил кимсадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Тегирмон ичида қолган инсон. У. Ҳамдам билан суҳбат / Тафаккур. 2017 йил 2-сон. – Б. 19-24.
2. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. –Т.: Академнашр, 2013. – Б. 24.
3. Фром Э. Инсоннинг ҳозирги ҳолати // Жаҳон адабиёти, 2000 йил. – Б.106
4. Тоффлер О.Учинчи тўлқин //Жаҳон адабиёти, 2001 йил, февраль. – Б.142.